

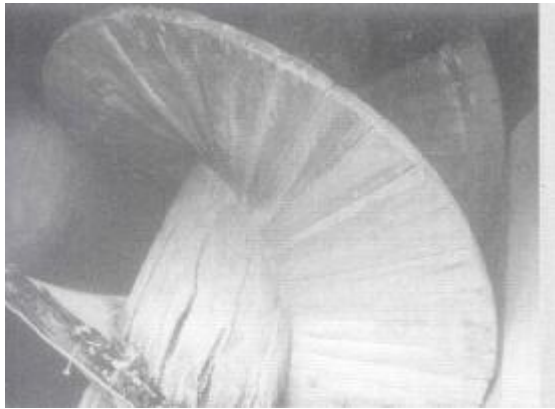
De Kerk- en Dergmeer¹

De oudste droogmakerijen zijn het behoud van het gemaal en het huis "op het Oude Kerckhoff" waard.

Ger Kalverdijk

Inleiding

In de zomer van 2002 stond in de krant dat het gemaaltje en het molenhuis met 4100 vierkante meter grond aan de Kerkmeerweg bij Oudkarspel te koop was. Omdat ik in de vaarpoldertijd aan dezelfde (Laan)sloot woonde als de machinist Veltum en zijn gezin waren er veel herinneringen aan dit unieke stukje polder. De gedachte, dat een koper met weinig gevoel voor cultuurhistorie de slopershamer zou hanteren om er een moderne boerderij neer te zetten, stemde me treurig. Daarmee zou ook een laatste restant van het oude Geestmerambacht verloren gaan, omdat het gemaaltje uit 1916 op dezelfde plek staat als de toen verbrande molen, waarvan de vijzel nog aanwezig is.

De nog aanwezige vijzel

Een eenvoudige schepradmolen maakte in 1547 de Kerkmeer droog en de tweede molen uit 1642, een toen heel 'moderne' achtkanter, bemaalde na 1864 ook de door 'duikers' onderling verbonden binnenpoldertjes Dergmeer en Kromwater. Het zijn de drie oudste droogmakerijen van het Geestmerambacht en met de Achtermeer in Alkmaar de oudste van Nederland, mogelijk ter wereld.

Om al deze redenen belde ik de eigenaar, tandarts Björn de Vries. Het bleek al snel, dat hij in ruime mate over cultuurhistorische genen beschikte, zodat hij niet alleen geïnteresseerd mee ging denken, maar het ook eens was met het idee, om 'er wat aan te doen'. Met adhesie van hem en van bestuursleden van de Stichting Langedijk Waterrijk, Stichting Langedijker Verleden en de Historische Vereniging Sint Pancras werd namens Stichting Coördinatie Onderzoek Oud-Geestmerambacht een keurige brief met toelichting (van twaalf kantjes en vijftien bijlagen) via de gemeente Langedijk naar de provincie gestuurd. Met dank aan drie dames die daarbij onmisbare steun verleenden: Marianne Teunis (COOG), drs. Ingeborg Paijens (Gemeente) en drs. Carla Rogge (Monumentenzorg Alkmaar). Wij drongen aan op veiligstelling van het gehele poldersysteem op enigerlei wijze.

---

¹ Uit: Oudkarspel, meer dan 4 eeuwen water- en veldnamen met de oudste droogmakerijen; uitgave van de Stichting Coördinatie Onderzoek Oud Geestmerambacht, blz. 197-208.

Het was een gewichtig moment toen een delegatie uit Haarlem op bezoek kwam, waarbij de bovenstaande personen en instanties aanwezig waren. De provincie verklaarde nadien, dat ons verzoek tot monumentverklaring van het Kerk- en Dergmeercomplex nog niet urgent was, maar in de toekomst bij echte bedreiging opnieuw bekeken zou worden. Voorts werd geadviseerd 'van onderaf, in dit geval de gemeente, te proberen het behoud veilig te stellen.

Delegatie uit Haarlem op bezoek bij het molenhuis

Daar er in de gemeente geen traditie van monumentverklaring is, eindigde het pingpongspel van gemeente en provincie onbeslist. Een Cultuur Historische Waardenkaartverklaring werd zelfs niet afgegeven, wel wat bemoedigende uitspraken, die weinig concreets opleverden.

Hierna worden de motieven tot behoud van het Kerk- en Dergmeercomplex weergegeven.

I Geschiedenis van de eerste droogmakerijen

Motto: De paling dood, de boeren brood.

1. Polders in soorten

Een eenvoudige definitie van polder is: door dijken of kaden afgescheiden gebied, dat het buitenwater kan keren en het binnenwater kan afvoeren.

Polders zijn er in allerlei soorten. Boven het Y zijn er allereerst 'polders op oud land', die bemalen werden om het land te behouden. Voorts zijn er veel droogmakerijen en aandijkingen, waardoor land gewonnen werd, 'nieuw land'. Er bestaat veel verwarring over de begrippen droogmakerij (= een meer dat, door een ringdijk omgeven, drooggemalen werd) en aandijking (= land dat meestal door een enkele dijk aan de zee of rivier werd onttrokken; volgens Streefkerk c.s. minder duidelijk 'bedijking' genoemd). Beide laatste soorten waren uiteraard 'polders op nieuw land' en zo werden ze ook wel in de transportaktes van land aangeduid.

Voorbeelden? De polder Geestmerambacht (Oosterdijk en Molengeerzen) is een polder 'op oud land', die men door toenemende inklinking en wateroverlast 'defensief' (sedert 1533) moest gaan bemalen. De polder Burghorn bij St. Maarten is na een doorbraak en hernieuwde opslibbing (in 1461) aan de zee onttrokken en dus een aandijking, waar aanvankelijk geen molen aan te pas kwam, een 'passieve' winning van nieuw land. De Dergmeer en de Kerkmeer zijn daarentegen droogmakerijen 'op nieuw land', omdat zij door verbeterde molentechniek en

economische voorspoed 'offensief' gewonnen zijn uit het Dergmeer en het Kerkmeer (let op de karakteristieke lidwoordwisseling vóór en na de droogmaking: 'het' werd 'de').

2. De Achtermeer, provinciaal monument

Streefkerk, Aten c.s. beschouwen de Achtermeer bij Alkmaar als eerste droogmakerij ter wereld. Het octrooi (toestemmingsbrief) werd in 1527 verleend aan Jan Jansz.(1490-1555) die burgemeester van Alkmaar, baljuw van de Nijenburg en dijkgraaf van het Geestmerambacht was. Hij betrok zijn broer Willem Jansz. (1493-1547), de Alkmaarse schout en steenbakker aan de Rekerdijk, bij de droogmaking.

Zij stamden beiden uit de familie die zich later Egmond van de Nijenburg noemde. De laatste toevoeging aan hun naam hadden ze te danken aan het feit dat hun vader kastelein van het kasteel Nijenburg bij Oudorp was, een gunst die hem verleend werd als kleinzoon van een bastaard van de Graaf van Egmond. Het Huis Nijenburg in Heiloo is door deze familie omstreeks 1710 gebouwd; het kasteel aan de Munnikenweg was al in de 16e eeuw verwoest door de Geldersen.

Er wordt veelal aangenomen dat het Achtermeer droogviel in 1533 en in 1536 in gebruik werd genomen, maar er zijn ook andere geluiden. Op waterbouwkundig gebied zou men dit Alkmaars Victorie kunnen noemen, als niet de primitieve Alkmaarse windwatermolen van Floris van Alkemade en Jan Grietensz., waarschijnlijk uit Groet, die eretitel al in 1408 toekwam. Zij worden meestal als uitvinders van de schepradwindwatermolen beschouwd. In het Regionaal Archief is een manuscript aanwezig waarin de molenbezichtiging wordt beschreven door hoogheemraden uit Delfland "om ondersouck te doen van den watere dat sij met der mole uitgeworpen hadden". E. Schultz noemt echter voorgangers o.a. de eerste wipwatermolen in Oterleek (1326). Het Achtermeergemaaltje uit 1916 is terecht een provinciaal industrieel monument geworden, opgeslokt door de stedelijke bebouwing noordwestelijk van de Vondelstraatrotonde. Het is wel toeval dat dit aardige gemaaltje (architect Laurens Groen) na verbranding van de molen, uit ongeveer dezelfde tijd (1913) stamt als het eenvoudige Kerk- en Dergmeergemaaltje (1916)(meestertimmerman Hendrik Tauber). Maar het is geen toeval, dat de Achtermeer hier verband wordt gebracht met deze beide poldertjes.

3. Investeren in het Geestmerambacht

Door hun beperkte oppervlakte en diepte waren de meren in het Geestmerambacht een geschikte investeringskans in de ogen van bovengenoemde Willem Jansz.(1493-1547) deftig wonend op de I oosthoek van de Hoogstraat en de Langestraat. Hij durfde de uitdaging aan om de droogmaking van misschien de Dergmeer, maar zeker de Kerkmeer, te beginnen met steun van zijn broer Jan, die als dijkgraaf van het Geestmerambacht de aldaar verbeterde molentechniek had gevolgd. Er zijn namelijk meldingen al uit het begin van de 15e eeuw uit Groet, Petten en Camp van experimenten met molentjes, die een wiekenkruis op het zuidwesten hadden. Bij harde wind vielen ze om en moesten door aannemers weer overeind worden gezet.

Zo kregen de burens van Schoorl in 1438 toestemming van Philips van Bourgondië om een molen en een sluis te maken. Door toenemende wateroverlast is bij Haringkarspel, oorspronkelijk ontgonnen vanuit Hargen (Diederik), de bemaling in kleine, door kades omgeven stukken in het Geestmerambacht, toen al begonnen. Rond de Dergmeer zien we nog dergelijke onderbemalinkjes in 1957 op het kaartje van Ir. Du Burck, die als ingenieur van de Stichting Bodemkartering (Stiboka) het Geestmerambacht voorbereidde op de Ruilverkaveling (ca. 1970).

Kaartfragment Ir. P. Du Burck, Stiboka, 1957

Willem Jansz. betrok ook andere rijke burgers, zoals zijn oomzeggars Dirk en Bartolomeus van Teijlingen (en de schout van Haringkarspel) bij de droogmaking van de Kerkmeer. Zij beschikten over het kapitaal, dat steeds minder werd belegd in staatsaandelen, industrie of handel, omdat dat op de lange termijn minder rente opleverde dan investeren in de landwinning. In de eerste helft van de 16e eeuw was een forse bevolkingsexplosie begonnen, waardoor de prijzen van landbouwproducten en landbouwgrondprijzen stegen.

De resultaten van de opbrengst afgezet tegen de kosten van droogmaking van de betrekkelijk kleine poldertjes zijn uit die beginperiode niet altijd meegevallen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de naam Costverloren van het pionierdroogmakerijtje, direct ten zuiden van de Zeswielen gelegen, dat indertijd door het graven van de Hoornse Vaart werd afgesneden van de Vroonmeer. Het is opvallend dat er na circa 1650, toen de bevolkingsgroei stagneerde, ook niet veel meer werd drooggemaakt. Pas in de 19de eeuw zien we een krachtige herleving van de landhonger (Koegras 1818, Haarlemmermeer 1850, enz.)

4. Octrooi en droogmaking

In Oudkarspel moet het een sensatie zijn geweest toen de Dergmeer (vóór 1542), het Kromwater (in 1546) en de Kerkmeer (in 1547) droogvielen als opvolgers van de Achtermeer, waar in onderstaand overzicht maar van uit wordt gegaan. Het zou volgens een viertal onderzoekers echter kunnen zijn dat de Dergmeer vóór de Achtermeer is drooggefallen en als proefobject heeft gediend (zie IV).

Door de literatuur van een groot aantal onderzoekers te vergelijken zijn de data waarop vergunning werd verleend en die van de droogmaking niet altijd eensluidend. Het laten verstrijken van een octrooi of inundaties speelden toen nog een grote rol, zodat dan een volgend octrooi moest worden aangevraagd. Men is het er over eens, dat vóór 1550 de volgende vijf meertjes na octrooi werden drooggemaakt. Als men afgaat op de 'gemiddelde mening' krijgt men het volgende overzicht:

<i>Naam</i>	<i>Octrooi</i>	<i>Volgens</i>	<i>Droogmaking</i>	<i>Volgens</i>
Achtermeer	16 juli 1527 Karel V: 20 nov.1532	C. Streefkerk, D. Aten, e.a.	1533 onzeker, 1536 in gebruik. *1566	Streefkerk, P. Boer. *Rijkswaterstaat in N.H. (1950) *Eikelenberg.
Dergmeer	Octrooi niet bekend.	G. de Vries Azn, C. Streefkerk, Geus, H. Danner, J.J. Beenakker, e.a.	Vóór 1542, *1525. **vóór Achtermeer.	Beekman, Avis, E. Schultz. * J. Otto, Du Burek cs., P. Glas, J. Zeeman **Thurkow, Borger, Winkler Prins- encycl.
Kromwater	31 juli 1546	W. Goelema, Otto, S. Schipper, e.a.	1546	Goelema, Otto, Aten, Schipper.
Kerkmeer	24 aug. 1546	J.J. Beenakker, Avis, H. Danner, G. de Vries Azn	1547	Goelema, Beekman, De Vries, Aten
Costverloren	1546	Streefkerk, Geus, Avis	1548	Streefkerk, Geus, Avis
Oude (Weid) Greb	31 okt. 1547	H. de Vries, Avis, J.P. Geus, A. Schermer	1548 *1547	H.J.Avis, J.P. Geus, Molenpost,*Aten.

5. De 'polderdrieling' en hun droogmakers

Als Streefkerk, zich baserend op de eerste bronnen, de Achtermeer een wereldprimeur noemt, dan gaan de Dergmeer, Kromwater en Kerkmeer met de tweede, derde en vierde prijs strijken bij de winning van land uit meer. Omdat het Kromwater later door de molen van de Dergmeer via een afsluitbare 'duiker' werd bemalen en de Dergmeer uiteindelijk eveneens door zo'n ondergrondse houten buis aan de Kerkmeer gekoppeld werd, zou men van een 'polderdrieling' kunnen spreken. Omdat deze Geestmerambachtmeertjes gelegen waren in de heerlijkheden van Oudkarspel en Haringkarspel, in bezit van Lamoraal van Egmond, moest hij de vergunning in een octrooi (concessie of uitgiftebrief) afgeven. Locale bestuurders werden ook ingeschakeld omdat zij, gewend aan het schouwen, de aannemers en de betrokken gravers moesten controleren. Vooraf volgen hier in het kort nog wat meer gegevens over andere betrokkenen bij deze drie polders, met daarbij de oppervlakte en de diepte.

<i>Naam</i>	<i>Octrooiaanvragers</i>	<i>Toestemming van (volgens o.a. H.J. Avis)</i>	<i>Oppervlakte</i>	<i>Zomerpeil</i>
Dergmeer	Onbekend.	Bestuur van Geestmerambacht en Rentmeester van Vroonen	43 ha	2,05 m –NAP
Kromwater (de Cromme)	Jacob Jansz. Stoot, schout van Harenkarspel en Scelte Luytgesz.	Bestuur van Geestmerambacht, Rentmeester van Kennemerland en West-Friesland, Bestuur van Alkmaar.	17 ha	2,05 m –NAP
Kerkmeer	Willem Jansz., schout van Alkmaar, Dirk en Bartolomeus van Teijlingen en Jacob Jansz. Stoot, schout van Harenkarspel.	Dijkgraaf, molenmeesters en waarschappen van Geestmerambacht Rentm. van de Vroonlanden.	61 ha	2,10 m –NAP

6. Voorwaarden gesteld aan Dergmeer, Kromwater en Kerkmeer

De voorwaarden, die gesteld werden door de Grafelijkheid van Egmond en het Geestmerambacht werden steeds strenger. Zelf eiste de Graaf van Egmond in het algemeen een groot deel van de gewonnen grond op, terwijl de rest in eigendom of ook wel in erfpacht van de bedijkers kwam. In het geschreven perkamenten privilegeboek van het Geestmerambacht worden de processen vermeld die tussen 1542 en 1590 werden gevoerd over de lasten die de Dergmeer alsnog moest afdragen aan het Geestmerambacht (G. de Vries Azn.). De 'oude' polder,

waarin de nieuwe binnenpolder lag, verloor immers zo het voordeel van visserij en kreeg na 1533 wel de kosten van extra bemaling. Bij dit proces was in 1542 al sprake van de Dergmeer als gewonnen land. Deze stukken zijn in Alkmaar, Haarlem en Den Haag (nog) niet teruggevonden.

Archiefstukken werden in het gunstigste geval in een polderkist opgeborgen, maar zo nauwkeurig was men niet altijd bij de polders ontdekte N.J.M. Dresch, de Alkmaarse gemeentearchivaris, die in 1923 het chaotische Geestmerambacht polderarchief doorweekt 'in de machine', het gemaal van het Geestmerambacht in Zuid-Scharwoude, aantrof.

Wel is duidelijk dat de voorwaarden voor de Dergmeer niet duidelijk gesteld waren of zelfs ontbraken. Deze onervarenheid pleit er voor dat de Dergmeer de eerste droogmaking vóór de Achtermeer kan zijn geweest. Voor de Achtermeer waren de voorwaarden van stadsbestuur en later Karel V wel duidelijk omschreven. Het Kromwater kwam er nog met een eeuwigdurende erfpacht (recognitie) van 10 Carolusguldens van af, te betalen aan Lamoraal van Egmond:

"Omme die selve gront oft lant twelck zijluyden ende tot heur eygen coste ende laste gebracht te moghen werden tot gebruyck nae heuren goetduncken" (Zie COOG-boek Warmenhuizen, blz. 130, Kromwater).

De Kerkmeer tenslotte moest van het polderbestuur van Geestmerambacht de visrechten, die rustten op het Kerkmeer, eerst afkopen en bijdragen in de kosten van de molens, sluizen, verlaten en overtomen aan de Oosterdijk o.a. die in Oudkarspel. De helft van de grond in de Kerkmeer werd door Lamoraal van Egmond opgeëist en de landeigenaars kregen geen juridisch zelfbestuur.

7. Werkzaamheden bij de droogmakingen

J.P. Geus beschrijft, hoe dat in 1594 bij de dijk aanleg van de Diepsmeer toeging. Het afpalen, het door landmeters in aanwezigheid van de schout bepalen waar de ringvaart en kade moesten komen, was het eerste karwei dat soms wel spanningen opleverde met de omliggende eigenaars.

Kleine stukken (parken) ter lengte van gemiddeld 25 roeden (1 roede = ca. 3 meter) van de door aannemers aan te leggen Diepsmeerringdijk werden door de Alkmaarse landmeter Gerrit Dirxcs Langedijk uitgemeten. Dat gebeurde in opdracht van o.a. Johan van Oldenbarnevelt, raadpensionaris van Holland en West-Friesland, die voor éénderde deel medebedijker was en er later twee molens en twee eigen huizen liet bouwen. Van de Diepsmeer is meer bekend omdat de Staten van Holland Oldenbarnevelts (bijna onleesbare) privé-administratie na diens onthoofding in beslag namen. Ook G. de Vries Azn, die als secretaris van de Staten van N.-H. en ex-minister circa 1880 beschikte over een leger ambtenaren, heeft over de bedijking van de Diepsmeer en de Tjaarlingermeer geschreven en wordt door recente onderzoekers (Aten, Streefkerk e.a.) als heel betrouwbaar beschouwd. J.P. Geus, die in C.O.O.G. een voortrekkersrol vervulde, heeft tenslotte door historisch en genealogisch onderzoek van Diepsmeer en diens bewoners veel bijgedragen tot de kennis van de oude Diepsmeer.

Over de werkzaamheden bij de drooglegging van het Dergmeer, het kleine Kromwater en het vrij grote Kerkmeer zo'n halve eeuw eerder dan de Diepsmeer is veel minder bekend. Wel zal het in die eerste helft van de 16e eeuw in het Geestmerambacht ten westen van Oudkarspel steeds weer een hectische drukte zijn geweest van schuiten, die ringsloot gravers, dijkwerkers, molenbouwers, paarden, berries, kruiwagens, sleden enzovoort vervoerden vanaf de Ambachtsdijk en de Winterweg naar de meren, waar het spektakel moest plaatsvinden. De Winterweg, een dijk met naastliggende sloot, waaraan de 'drieling-polders' grensden, zal regelmatig last hebben gehad van opstoppingen en er zullen wel heel wat verwensingen zijn geventileerd. En wat zagen ze na het langdurig kleppen van de molen?

Een rietbegroeide Dergmeerbodem, die waarschijnlijk veenachtig was, zoals de naam derg of darg = derrie = darie = dalie = (verwerkt) veen al aangeeft. Het land zal aanvankelijk in cultuur zijn gebracht door verwijdering van riet en laagveenturf. Omdat de veenlagen, waar de oudste pikgrond en jongere gorsgrond bij de meervorming vanuit de Rekere deels vanaf waren gespoeld, doordrenkt waren van zout, werden destijds de turven verbrand om er zout uit te winnen. De as werd daarna uitgespoeld in pannen, wellicht in een keet, die strategisch gelegen was ten opzichte van de drie nieuwe polders, mogelijk op Amersven. Dat was een driehoekig eiland gelegen bij een belangrijke kruising van drie sloten aan het eind van de Winterweg. Door menging van resterend veen met de onderliggende zavelgrond (= iets meer zand dan klei) verkreeg men een goede cultuurgrond. Deze grond was geliefd (ondanks enige zoutkwel) bij de tuinbouwers, waardoor er weinig veeteelt voorkwam. Het zal met de drooglegging van het Kromwater en het Kerkmeer niet veel anders zijn gegaan, maar historische details hierover zijn eveneens zeer beperkt.

8 Wereld prestatie rechtvaardigt behoud van het Kerk- en Dergmeercomplex

De aandacht voor de grote 17de eeuwse droogmakerijen zoals de Beemster, Heerhugowaard, Schermer is terecht en de plaatsing van de Beemster op de werelderfgoedlijst van de Unesco is dat eveneens, maar overschaduwde onterecht de belangstelling voor de vroeg-16e eeuwse geschiedenis van de droogmakerijtjes in het Geestmerambacht. Die drooglegging met veel primitievere middelen was evenzeer een prestatie van wereldformaat! Van de op het platte land geboren 'polderdrieling' vormt in ieder geval de Kerkmeer historisch één familie met de 'stadsere' zuster Achtermeer door hun 'vader' Willem Jansz. en hun 'oom' Jan Jansz., die wel eens 'de uitvinders van de droogmakerij' zijn genoemd. Hun prestatie wordt beklemtoond als naast het nog functionerende provinciaal monument in de Achtermeer ook het Kerk- en Dergmeergemaaltje monument wordt en weer gaat werken. Meerwaarde ten opzichte van de Achtermeer is de aanwezigheid van het oude molenhuis op ongestoorde grond! Om de herinnering aan hun historie levend te houden voor ons nageslacht en omdat die geschiedenis goed is voor te stellen op de genoemde locatie aan de Kerkmeerweg moet het eenvoudige gemaaltje uit 1916 en het kenmerkende molenhuis uit ca. 1850 behouden blijven! Ondanks enige verzakkingsverschijnselen hebben opeenvolgende generaties molenaars en machinisten er goed voor gezorgd. Laten wij dat nu doen! Het is vergelijkbaar met het behoud van het wegzinkende rustieke eiland Schokland in de kale Noordoostpolder...

II Geschiedenis van de bemaling

1 Chronologisch overzicht

Aangevuld met lokale mededelingen (B. de Vries, K. Veltum, J. IJff en J. Wijn) is uit de notulen van Kerkmeer en Dergmeer en literatuur (G. de Vries, H.J. Avis, W.J. Goelema, E. Dekker) de volgende chronologische lijst opgesteld van data waarop iets werd beschreven:

Dergmeer

<i>Vóór</i>	<i>(mogelijk ca. 1525)</i>
1542	Gegevens onbekend van de eerste Dergmeerschepadmolen, mogelijk wipwatermolen. Opvoerhoogte waarschijnlijk 1.30- 1.50 meter.
1573 /1575	Inundatie van beide polders in 80-jarige oorlog (G. de Vries). Eveneens in oorlog van 1799.
1721	Molenhuis restauratie.

Kerkmeer

1547	Gegevens eerste molen in de Kerkmeer onbekend. Schepradmolen, mogelijk wipwatermolen. Opvoerhoogte waarschijnlijk 1.30- 1.50 meter.
1642	Bouw tweede schepradmolen (Otto, p. 33) een achtkantige binnenkruier met draaibare kap. Deze molen verbrandde in 1916 door bliksem-inslag.
1827	Notulen vermelden nadien vergaderingen bij

Dergmeer

- 1834 Voordien bestuursvergaderingen in eigen molenhuis (volgens notulen van de Dergmeer)
- 1864 Gezamenlijke schepradmolen-bemaling. Duikerverbinding met Kerkmeer maakte dit mogelijk.
- 1865 Vereniging van beide waterschappen (G. de Vries, p. 528). Dergmeer blijft afhankelijk van de Kerkmeerbemaling tot 1925.
- 1895 De Vries, pag. 663 meldt een vijzel van 1,70 m in middellijn, zodat het scheprad van de Kerkmeermolen, die ook de Dergmeer be-maalde, vóór 1895 'vervizzeld' is.
- 1903 Inundatie door pompoperatie.
- 1925 Dieselmotor in gebruik genomen na aankoop bij Kromhout te Amsterdam voor ft. 1458,- (notulen van 3 juni 1925).
- 1936 De Vries (p. 755) noemt inderdaad een ruwoliemotor van 9 P.K. in de Dergmeer. Deze werd als hulpmotor ingezet met een capaciteit van 10 kubieke meter per minuut en opvoercapaciteit 1 van 2,5 meter. Hij was ca. 1940 nog aanwezig, maar na de oorlog afgebroken. In 1940 werd ook een nieuwe vijzel aangebracht.
- 1944 Inundatie van beide polders.
- 1967 Avis noemt een windmotor (Amerikaanse windmolen) met vlucht 4,5 m die in de jaren 1940 door olieschaarste de hulpmotor steunde. Constructeur en bouwer van beide windmotors was Bertus de Waal te Noord-Scharwoude (scheepswerf). Molenhuis overbodig door grote ruilverkaveling van ca. 1970. Molenaar overbodig door zelfrichtende grote wiekencirkel.

Kerkmeer

- Kerkmeerbestuursleden thuis.
- 1864 Gezamenlijke schepradmolen-bemaling. Ook Kromwater en Pompstukken via Dergmeer door Kerkmeermolen bemalen.
- 1865 Vereniging van beide waterschappen (G. de Vries, p. 528).
- 1915 Kerkmeermolen verbrand door blikseminslag. (Otto, p. 33) Jan Wijn: "Vonken waaiden in de Kroonstraat".
- 1916 Een ruwoliemotor drijft de oude molenvijzel rechtstreeks aan. Het machinegebouw wordt op de molenfundamenten gebouwd. Capaciteit van vijzel ongeveer 3x die van een scheprad (o.a. opvoerhoogte).
- 1925 De notulen (vanaf 1925 beginnend) melden tevredenheid over de motor. Dit gaf aanleiding tot aankoop van de Dergmeermotor.
- 1936 De Vries noemt in de Kerkmeer de ruwoliemotor en centrifugaalpompe. De vijzel zou dan voor 1936 vervangen zijn door een centrifugaalpompe met de capaciteit van 30 PK. Onjuist uit eigen ervaring ca. 1945. Veltum: "Er was géén centrifugaalpompe, maar een diesel die de vijzel aandreef". Ed Dekker: 26 PK.
- 1944 Reden inundatie: olievordering door de Duitsers en verbod te malen.
- 1967 Avis noemt een gemaal inderdaad met vijzel om 14 m³ water per minuut 2,10 m op te voeren. Die vijzel ligt er nog! Avis noemt tevens de 'Amerikaan' met dezelfde vlucht als die van de Dergmeer, zuidelijk van het hoofdgemaal in de oorlog werkzaam. De Amerikaanse molen van de Kerkmeer werd afgebroken bij de grote ruilverkaveling van ca. 1970.

2. De molen die bijna 2 eeuwen leefde en de vijzel, die nog leeft

De Kerkmeermolen

Op de foto is de molen te zien, die in 1914 afbrandde. Het was niet de eerste molen die het Kerkmeer droogmaalde, maar de achtkante molen uit 1642. Schultz meent dat bij de droog-

making van de Berger- en Egmondermeer in 1566 voor het eerst grote achtkante binnenkruisers verzezen. Ook kleinere wipmolens waren trouwens bij die ondernemingen betrokken (Aten).

Simon Schuijt, links op de foto, was in 1914 veertig jaar als molenaar werkzaam (Ed Dekker) en zal de vervanging van het scheprad door de vijzel hebben meegemaakt.

Hendrik Tauber, rechts op de foto op pag. 8, maakte als molenmaker deze eerste vijzel, maar zijn zoon Riek vertoonde hetzelfde staaltje van vakmanschap door het vervaardigen van de vijzel die in 1940 in de notulen vermeld wordt. Nu in 2006 ligt hij te vergaan in de tochtsloot onder het gemaaltje en wacht op eerherstel of vervanging in een nieuw te graven tocht en plas. Jan en Ida Tauber vertelden hoe dat specialistenwerk begon: met een rejschaaf een lange dikke krul in één keer van een balk afschaven. De krul om de nieuwe eiken as wikkelen, aan de uiteinden vastspijkeren en een spiraal laten beschrijven, waarin een diepe groef gehakt werd. In deze groef werden dan van minder duurzaam hout de schoepen opgebouwd, zodat die na slijtage weer goedkoop te vervangen waren.

Het polderhuis, waar o.a. het Kerk- en Dergmeerbestuur vergaderde. Later bejaardenhuis "Buitenzorg" foto: Ida Tauber

Zijn zoon Riek en kleinzoon Jan traden als opzichter/timmerman-aannemer van de polder Geestmerambacht en vele binnenpolders in de voetsporen van Hendrik. Het polderhuis met werkplaats bij hun woning was een prachtige stolpboerderij, waar later bejaardenhuis "Buitenzorg" in kwam. Achterkleinzoon Hendricus (Rick) leidt nu het actieve Bouwburo H. Tauber B.V., maar het werk voor de gefuseerde waterschappen is geheel verdwenen.

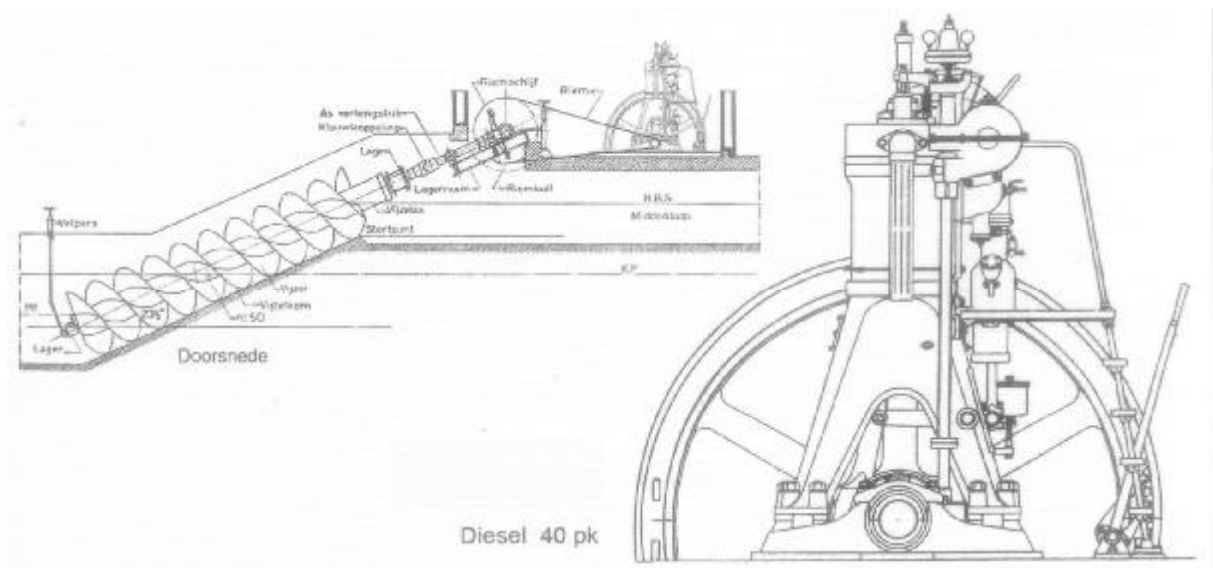
3. Het beroep van molenaar

Je werd er niet rijk van, het jaarsalaris was nog geen 100 gulden in de 18e eeuw. Wel stonden daar zogenaamde 'emolumenten' tegenover: vrij wonen, enig visrecht (niet in de molenkolk), beweiding of etten (het oogsten van het eerste gras) op de kade. Het onderhoud van wieken en molen (vooral het teren en met schelpgruis versterken), het schoonhouden van de belangrijkste tochtsloten, gaf heel wat zwaar werk, waarbij vrouw en kinderen niet werden ontzien.

4. Het dieselgemaaltje

Na 1916 was het gemaal natuurlijk minder onderhoudsgevoelig, maar was eenvoudige motor-kennis nodig. Een stoommachine is nooit ter sprake geweest als vervanging van de molen, omdat de diesel (Rudolf Diesel (1858-1913)) in vergelijking éénderde van de ruimte innam, minder bouw- en verbruikskosten had, sneller startte, eenvoudiger te bedienen was en bij gro-

te betrouwbaarheid ook nog twee keer meer rendement leverde dan een stoommachine (Streefkerk, Schultz).

Bij het veelzijdige werk van de molenaar, later machinist geheten, moeten nog derhalve uren opgeteld worden, die hij nodig had om over de Laansloot naar Engelenburg of Dorpsstraat te kloeten. Voor al die molenaarsfamilies, zoals ze in de notulen opduiken, een dagelijks weerkerend oponthoud.

Een paar namen uit de notulen van bewoners van het huis na Simon Schuijt: C. Wals (1926), J. Veltum (in de Tweede Wereldoorlog en later), Klomp, Tediek en Björn de Vries.

5. Nieuwe kansen voor het dieselgemaaltje?

De gronden van de Kerkmeer liggen op 2.10 -NAP, dat is 60 centimeter lager dan het omringende gebied (Ed Dekker), waardoor het een eigen onderbemaling heeft behouden na de ruilverkaveling. Zou er ooit weer een dieseltje kunnen draaien in het schuurgemaaltje van Björn de Vries?

De provincie had al een meertje om het complex getekend in haar mooie, maar niet geaccepteerde ontwerp voor het industriegebied Breekland. In IV bekijken we verder de wensen en kansen.

III Landschap, archeologie, molenhuis en gemaaltje

1. Landschappelijke ontwikkeling

In de oude vaarpolder van het Geestmerambacht was nog duidelijk te zien hoe het landschap voornamelijk door invloeden van de zee was ontstaan: meren, dellen, kronkelige sloten (erosiegeulen, die deze diepere wateren verbonden). Vanuit het Zeegat van Bergen was de kweldergrond (oude zeeklei) aangevoerd tot circa 1300 v. Chr. (de bodemlaag van de droogmakerijen). Tot ongeveer 300 na Chr., dus ook in de Romeinse tijd, was er bewoning mogelijk langs de riviertjes zoals de Richara (Rekere) die ontsprongen op de dikke veenbulten, die in het rustige achterland op de oude kweldergronden aangroeiden. Na die tijd nam de invloed van de zee weer toe, nu via de Sijpe en de Rekere, die van veenrivier veranderden in zeearm. In het zogenaamde Rekerwad, onder andere ons Geestmerambacht, deponeerde een rustig stromende Rekere pikklei over het veen en later bij grotere stroomsnelheid daaroverheen grovere gors grond, waardoor de bodemgesteldheid in het G.A. zeer gevarieerd is. In de 12e en 13e eeuw hebben overstromingen de meren en dellen in het Geestmerambachtgebied uitgespoeld, die later door onze voorouders zijn drooggemaakt of door weidemolentjes bemalen werden.

Gezicht op het water gemaal van de Kerkmeer met rechts het molenaars huis van de fam. Veltum **Foto: Herman Möller**

2. Archeologie, gesteund door archiefonderzoek

De bewoning is in de (pré-)Romeinse, maar zeker in de Merovingische en Karolingische periode (ca. 550-800) al vrij groot geweest (Frans Diederik). De eerste ontginningen in die periode en daarna vanuit de geestgronden van Schoorl/Bergen enerzijds, en vanuit de geest van Vrone (Sint Pancras) anderzijds verklaren de naam Geestm(ann)er Ambacht. Overigens hebben latere ontginningen o.a. vanuit de Langedijk plaatsgevonden, toen het vroeger op 'de wildernis' veroverde land door laatstgenoemde overstromingen weer verloren ging.

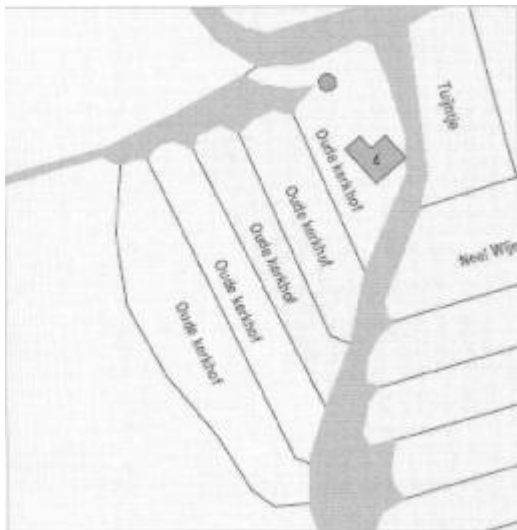
In deze tweede ontginningsfase zijn bannedijken circa 1200 aangelegd, zoals de Zijtwinde en zijn verlengde (langs de sloot die later Kalverdijksloot heette). Ook de Winterweg, verbonden aan de Zijtwinde, is toen waarschijnlijk aangelegd of hersteld op een basis uit de eerste periode om het al bewoonde Oudkarspel te beschermen tegen de bedreigende Rekere.

Door vrij recente vondsten (daliegaten en Karolingisch aardewerk) blijkt al bewoning uit ongeveer 800 bij de kerk van Oudkarspel (Frans Diederik).

Toen de Rekere onder andere door de Rekerdam en Rekerdijk getemd was (circa 1250) werd de angst voor overstroming minder. In de overgangstijd zullen nog gaten in de Winterweg geslagen zijn, waardoor gorsgrond over de overheersende pikgrond spoelde. Maar uiteindelijk werd de dijk vergraven voor doorvaart en de sloot resteerde, maar bleef Winterweg heten.

De Winterweg(sloot) ging aan de zuidoostzijde van de Kerkmeer over in diens ringsloot. Aan de noordoostkant van het Kerkmeer was door de overheersende zuidwestenwind een hoge oeverwal ontstaan, waardoorheen de ringsloot gegraven is. Juist daar was de ideale standplaats voor de Kerkmeermolen, omdat de tochtsloot dan ook in die windrichting het beste kon worden gegraven. Ook de Dergmeermolen plaatste men op de noordoostelijke hoek van het Dergmeer, waar de oeverwal veel lager was dan de bult van de Kerkmeer. Op de kopeinden van de akkers aan de Winterweg, waar de dijk belopen was geweest, en elders in het Geestmerambacht zijn nogal wat vondsten gedaan in de tijd van de ruilverkaveling door Schermer, Westra, Pool, Geus, Diederik e.a. Maar van de bult in het landschap, waar het Kerk- en Dergmeercomplex staat, zijn alleen wat losse vondsten bekend, o.a. een skelet van een man en hond (Tediak). Voorts weten mevr. Veltum-Pielkenrood en Kees Veltum uit ervaring, dat er onder de grond waar ze woonden veel steen zat.

Afgelopen jaar vonden Jan Jonker en Gerard Boekel van COOG in het Regionaal Archief Alkmaar de mogelijke reden van deze vondsten. In het Oud Archief Oudkarspel troffen zij de vermelding aan in de landlegger van 1629 "gelegen op het Oude Kerckhof, waarop deels het molenhuys getimmert is" (OA Oudkarspel inv.nr. 103). Ook in de polderlegger van Oudkarspel van 1587 vond ik dezelfde naam. Op een kaart uit ca. 1950 van L.W. Dekker, taxateur van het L.E.I., worden de hoge akkers tegenover het molenhuis ten oosten van de Kerkmeerringvaart als 'vermoedelijk oud kerkhof' aangegeven. Maar ook de akkers westelijk van het molenhuis heetten Oude Kerkhof (C139 t/m C143).

Fragment kaart het Oude Kerkhof in 1832

De naam Kerkmeer zou verklaarbaar zijn als er restanten van een kapel of zelfs een primitieve voorganger van de kerk van Oudkarspel gevonden zouden worden. Bovendien kunnen we dan meer over het 'kerkhof' en de Winterweg te weten komen. De Stichting 'Regionale Archeologie Gheestmanambocht' hoopt bij nader onderzoek betrokken te kunnen worden.

3. Monumentwaarde van molenhuis en gemaaltje

Rapport van mevrouw drs. Carla Rogge (Monumentenzorg, Alkmaar)

Machinistenwoning (vroeger molenaarshuis): Een eenvoudig laag huis met zolderverdieping. Het langgerekte huis op rechthoekige plattegrond, daterend uit het midden van de 19e eeuw, wordt gedekt door een zadeldak met oud-Hollandse pannen tussen twee betimmerde puntgevels. De traditionele hoofdvorm is, ondanks modernisering (vnl. inwendig) behouden, com-

pleet met schoorsteen in het midden van het huis. De ingang bevindt zich aan de lange oostgevel, waar een aanbouwtje (Westfries: 'hossie') omheen is gebouwd.

Machinegebouw: een eenvoudig éénlaags zaalgebouw van bescheiden afmetingen op rechthoekige plattegrond. Muren van rode baksteen in halfsteens verband. Zadeldak tussen twee puntgevels is belegd met grijze dakpannen. Twee ramen in de zuidgevel. Ingang deur aan de korte westelijk zijde, met links daarvan een aardige raampartij. Boven de deur en raam is op de stenen latei in zwarte resp. witte letters geschilderd op een witte resp. zwarte ondergrond: KERK- en DERGMEER 1916. Inwendig is de houten kapconstructie geheel zichtbaar. De ruimte wordt door een houten schot in tweeën gedeeld. Dit schot is ingezaagd t.b.v. de dieselmotor, die overigens helaas is weggehaald. De vijzel is nog wel in de tochtsloot aanwezig en is van de laatste molen, die op de zelfde plaats zal hebben gestaan. Het kwam vaker voor dat de diesel deze vijzel weer aandreef (mening D. Aten). Nog aanwezig de houten werkbank langs de zuidzijde van het gemaaltje.

Monumentale waarde: Het geheel is van architectuurhistorische waarde:

- een vrij gaaf en goed bewaard gebleven voorbeeld van een eenvoudig plattelandsgemaaltje, naar ontwerp van molenmaker/aannemer Hendrik Tauber uit Oudkarspel. Er is weinig decoratie aan te pas gekomen; juist daarom als aanvulling op het Achtermeergemaaltje, met meer decoratie, wel representatief.
- 'het molenaarshuis' is meer door zijn unieke ligging en als onderdeel van het gehele complex waardevol.

IV Samenvatting, een pleidooi voor adhesie en erkenning

Het machinegebouwtje

De belangrijkste passages, die de cultuurhistorische waarden van het Kerk- en Dergmeercomplex aangeven, zijn te vinden in I bij 3, 4, 5 en 8, in II bij 5, en in III bij 2 en 3. Een samenvatting van de belangrijkste argumenten met een enkele actuele aanvulling volgt hier:

Bij I.3 en I.5. Omdat er in de vroege 15e eeuw al molentjes werden toegepast vooral ook rondom Kromwater en Dergmeer, ligt het voor de hand dat men een verbeterde molen durfde in te zetten bij hun droogmaking. Men neemt aan dat het een schepwindwatermolen was, mogelijk een wipwatermolen. Omdat de Graaf van Egmond, als Heer van Oudkarspel en Haringkarspel, belang had bij de droogmaking en een overheersende rol had in de toestemming in tegenstelling tot de ingewikkelder eigendomsverhouding van de Achtermeer (stad, resp. Karel V) kan er besloten zijn het Dergmeer eerst droog te malen, juist omdat Jan Jansz. dijkgraaf van het Geestmerambacht was. Net als het Kromwater kan het Dergmeer door lokale inzet met steun van de dijkgraaf zonder veel ophef drooggemaakt zijn.

Bij I.4. In het overzicht van octrooi en droogmaking ziet men twijfel aan het droogmakingsjaar bij de Achtermeer en zekerheid, dat de Dergmeer vóór 1542 ingepolderd was. Regionaal bekend historicus Jan Otto nam aan dat 'het in polder leggen' in 1525 gebeurde. In "Het Geestmerambacht", het o.a. door Ir. Dr. C. Rietsema, I. P. Du Burck en Provinciale Waterstaat aan het Ministerie van Landbouw uitgebrachte "Rapport over de ongunstige economische toestand" (1955), werd eveneens aangenomen dat de Dergmeer in 'ongeveer 1525' droogviel. De pioniers van de Dergmeer beten daarmee de spits af van de 444 droogmakerijen met een gezamenlijke oppervlakte van 311.710 ha, die nadien vooral in Noord-Holland, Zuid-Holland, Friesland en Flevoland zouden volgen (E. Schultz, 1992). Drs A.J. Thurkow, hoofd

Geografie en Planologie van de V.U. in de Wetenschappelijke Atlas van Nederland (1984) noemt de Dergmeer de oudst bekende droogmakerij van Nederland. Ook de Grote Winkler Prins encyclopedie van 1974 vermeldt dit. Prof. dr. G.J. Borger, Instituut voor Geografie en Planologie van de U.v.A., schrijft in het artikel "Achtermeer niet de oudste droogmakerij?" (Historisch Geografisch Tijdschrift 2004, nr.2) dat hij vermoedt dat er een oudere droogmakerij in het Geestmerambacht aan vooraf ging, maar dat de Achtermeer door betere documentatie deze titel draagt.

In een uitvoerige brief schreef hij me desgevraagd dat de bewijsvoering moeilijk is, maar niet opgegeven hoeft te worden, omdat er nog niet onderzocht materiaal is. Daarna gaf hij hiervoor enkele waardevolle adviezen en een stimulans door te gaan met "Uw pogingen het Kerk- en Dergmeer als historisch-landschappelijk ensemble van bijzondere betekenis een beschermde status te geven". 'Op die manier kan worden bereikt dat deze vroege droogmakerijen als cultuurhistorisch monument en als onderdeel van de ruimtelijke kwaliteit in de directe omgeving van de grote stad Alkmaar voor toekomstige generaties behouden kunnen blijven".

Uw brief van 1 mei ontving ik in een periode van het jaar waarin het onderwijs al mijn aandacht vraagt. Dat is de eerste reden waarom ik zo sterk verlaat reageer. De tweede reden is dat het niet eenvoudig is om op de door U gestelde vraag een bevredigend antwoord te geven. Het onderwerp is duidelijk en het antwoord zou kortweg kunnen zijn: het is zeker de moeite waard om voort te gaan met de pogingen om de Kerk- en Dergmeer als historisch-landschappelijk ensemble van bijzondere betekenis een beschermde status te geven. Op die manier kan mogelijk worden bereikt dat deze vroege droogmakerijen als cultuurhistorisch monument en als onderdeel van de ruimtelijke kwaliteit in de directe omgeving van de grote stad Alkmaar voor toekomstige generaties behouden kunnen blijven. Met die pogingen moet U dus zeker verder gaan. Ook naar mijn overtuiging gaat het bij de Kerk- en Dergmeer om vroege tot zeer vroege droogmakerijen, maar de onderbouwing van die mening is een stuk lastiger en op die onderbouwing richt zich eigenlijk de vraag die U mij hebt voorgelegd.

Bij I.8 zijn belangrijke argumenten genoemd: het gaat er niet om, wat de eerste droogmakerij was, maar dat er een prachtige aanvulling van het monument in de Achtermeer zou komen als het Kerk- en Dergmeercomplex, juist als ensemble nog vollediger in het landschap uitkomend, ook behouden blijft. De herinnering blijft dan levend aan een wereldprestatie, die zonder veel 'drukte' geleverd werd door mensen uit onze streek. Met de in onze omgeving uitgevonden windwatermolen werd driekwart eeuw voor de drooglegging van de Beemster in 1612 een relatief even grote krachtsinspanning geleverd. Een belangrijk argument is ook dat er in westelijk West-Friesland weinig gemalen een monumentverklaring kregen in tegenstelling tot oostelijk West-Friesland en de rest van Noord-Holland (Hellendoorn).

Bij II.5 was al aangegeven dat de Provincie een groen landschapsplan voor industrieterrein Breekland had laten ontwerpen voor de Gemeente Langedijk. Hierin was een grote waterpartij rond het Kerk- en Dergmeercomplex gepland, waardoor ons idee om er met vrijwilligers een diesel te laten draaien gestalte kreeg. Helaas was er al eerder een plan van de gemeente gemaakt met wat schaamgroen langs de N242, maar zonder waterplas. Een plan, dat voorrang kreeg...

De Kerckmeermolen op een kaart van Johannes Dou uit ca. 1655

Als steungemaaltje in de 60 cm lager gelegen onderbemaling kan het idee alsnog door de gemeente en provincie opgepakt worden. Als het 30 ha grote industrieterrein Breekland vol is, zal fase 2 ingaan en dan wordt het huis en gemaal ernstig bedreigd. We zullen dan de provincie herinneren aan haar afgewezen landschapsplan en het tijdelijk uitstel van provinciale bescherming. Wij koesteren echter de hoop dat de gemeente Langedijk zelf het initiatief neemt en dat vóór fase 2 een eigen landschapsplan is ontwikkeld, waarin het Kerk- en Dergmeer-complex 'in water gelegd wordt'. Wij durven nog niet te dromen van een Rijksmonumentverklaring, hoewel suggesties in die richting geopperd zijn. De unieke restanten van wellicht de eerste, derde en vierde droogmakerij van Nederland (mogelijk ter wereld) zouden inderdaad dit hoogste keurmerk niet ontzegd mogen worden, omdat het past in onze internationaal befaamde waterstaatsgeschiedenis. Maar voorlopig zal de adhesie en erkenning 'van onderaf' moeten komen! Opgenomen in een cultuurhistorische route vanuit het uitgebreide Geestmerambacht-recreatiegebied krijgt het ook een aantrekkelijke meerwaarde, die de regio best kan gebruiken!

Bij III.2. De grond, waarop het huis en gemaaltje staan, is niet aangetast door de ruilverkavelingswerkzaamheden. Met toestemming van de eigenaar Björn de Vries mag de Stichting Regionale Archeologie 'Gheestmanambocht' gebruik maken van het gemaaltje voor opslagruimte van boren, spaden, tekentafel e.d. en verwerking van vondsten. Daarmee is op het archeologisch interessante 'Oude Kerckhoff' een tweede bestemming voor het gemaaltje gevonden, naast de hoofdfunctie van steungemaaltje. De oude vijzel kan na leeftijdsbepaling een ereplaatsje krijgen.

Bij III.3C is het belangrijk dat mevrouw drs. Carla Rogge indertijd zelf heeft meegewerkt aan de monumentverklaring door de provincie van het gemaal in de Achtermeer. Dat zij de cultuurhistorische waarde van Kerk- en Dergmeergemaaltje hoog inschat als aanvulling van het provinciaal monument in Alkmaar heeft daardoor meer accent. Tevens is zij gecharmeerd van de gedachte dat ook de woning als aanvullend element in het natuurlijk gebleven landschap behouden wordt.

Bronnen:

- G. de Vries Azn.: De zeeeringen en waterschappen van Noord-Holland. 1936.
- H.J. Avis: De waterschappen in het vroegere Geestmerambacht. WFON, 1967.
- C. Streefkerk: Duizend en een dijkgraven. Periodiek Oud Alkmaar, 1994, nr. 4.
- C. Streefkerk: De Achtermeer, een verscholen monument. Archivaria, 1991 nr. 1.
- D. Aten, W. Reh, C. Steenbergen: Zee van Land. 2005.
- J.J. Beenakker en H. Danner: Cultuurhistorisch Onderzoek van Dijken in N-H.
- J. Otto en J. IJff: Tussen Buitenland en Luizeknip. Negen eeuwen Langedijk, 1980.

Waterstaatskaart Provincie Noord- Holland met chronologische lijst 1950.
 F. Diederik: Archeologica, Schervengericht (2002), Rapport Kerk Oudk. 2000.
 F. Hellendoorn: Bescherming Waterstaatkundige Monumenten. Provo Noord-Holland 1989.
 J.P. Geus: Willem Jansz. (1493-1547) en nageslacht. Oud-Alkmaar 18e jrg. nr.1.
 J.P. Geus: Zij hielpen de Diepsmeer bedijken. NGV, H.N.K., 1987, nr.3.
 G. Kalverdijk en M.C. Sluis-Luken: Er waren meerdere families Diepsmeer.
 Kwartierstaat Joan Pieter Geus (1919-2001) Koedijk. Gens Nostra/ N.G.V. nr. 60, bl. 576.
 Klaas Zeeman: Langedijker Streekhistorie, bewerking en illustr. J. IJff. 1993.
 P.Boer: Windmolens te Alkmaar. Collo aanw. inv. nr. 11. Reg. Arch. Alkmaar.
 C.J. Gonnet: Inleiding bij het Archief van het Geestmerambacht. 1916.
 W.A. Casparie: Oud Zout, winning/handel. Natuur& techniek, Maastricht. 1986.
 A.J. Thurkow: Wetensch. Atlas van Ned.(Heslinga) dl.2, Staatsuitgeverij 1979.
 Grote Winkler Prins encyclopaedie, 1974.
 G. de Vries Azn.: Het Dijks- en Molenbestuur in Holl. Noorderkwartier, 1876.
 A.A. Beekman: Polders en droogmakerijen. Dl. 11909. Catalogus kaarten 1917.
 E. Schultz: Waterbeheersing in de Nederlandse droogmakerijen. 1992.
 J.H. Rombach: Inventaris van de fam. Van Egmond van de Nijenburg e.a., 1992.
 Notulenboek en Rekeningen van Kerkmeer en Dergmeer (vanaf 1834 incompleet in het gemeentearchief van Oudkarspel, vanaf 1925 in Geestmerambachtarchief).
 Oud Archief Oudkarspel: Polderlegger 1587 (vermelding Oude Kerckhoff)
 Ir.Dr.C.Rietsma c.s.: "Het Geestmerambacht", Rapport aan Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorz., Staatsdrukkerij- en Uitgeverij 1955.

Zicht op het 'Oude Kerckhof' in 2005

foto: Marianne Teunis